

De onvoltooide dekolonisatie en de geschiedschrijving van Suriname

Gert Oostindie

Suriname werd in 1975 een onafhankelijke republiek. Het Surinaamse buitenland bleef echter in de eerste plaats Nederland, en de jonge staat belandde in een fase van 'schele onafhankelijkheid': 'een oog gericht op de nationale toekomst. En het andere op de vluchtweg richting voormalig "moederland".'¹ Een kleine vijftien jaar na de onafhankelijkheidsverklaring is de vluchtweg weliswaar minder toegankelijk. De recente Surinaamse geschiedenis blijkt echter nog steeds nauw verbonden met de Nederlandse - al was het maar omdat een derde van de Surinaamse bevolking in 'Bakrakondre' woont.² De dekolonisatie van Suriname is verre van voltooid.

In dit artikel staat één aspect van dit onvoltooide proces centraal: de na-oorlogse ontwikkeling van de historiografie van Suriname. Aan de hand van een beknopt overzicht van de belangrijkste historische studies en themata zal worden nagegaan in hoeverre er sprake is van een dekolonisatie van de geschiedschrijving en van een uiteenlopen van Surinaamse en Nederlandse perspectieven. Tevens komt aan de orde onder welke omstandigheden in Suriname en Nederland geschiedenis wordt geschreven en onderwezen, evenals de consequenties hiervan voor de dekolonisatie van 'het historisch bedrijf'.³

Twee Surinaamse voorlopers: De Kom en Van Lier

Het is een gemeenplaats dat het Nederlandse koloniale imperium weliswaar Oost en West bestreek, maar dat vanaf de negentiende eeuw Nederlands Oost-Indië, Suriname en Curaçao 'en onderhoorigheden' verre in de schaduw stelde. Dit gold (en geldt) ook voor de historiografie van de koloniën. De twee meest invloedrijke boeken over de Surinaamse geschiedenis uit de eerste helft van deze eeuw werden dan ook geschreven door Surinamers, namelijk Anton de Kom (1898-1945) en R.A.J. van Lier (1914-1987).

Ondanks tegenwerking van de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst, die althans de leninistische passages in het boek geschrapt

wist te krijgen, kon Anton de Kom in 1934 zijn *Wij slaven van Suriname* doen verschijnen.⁴ De auteur woonde sinds 1920 bijna ononderbroken in Nederland, waar hij verkeerde in kringen van Links Richten, de Liga tegen Imperialisme en voor Koloniale Onafhankelijkheid en de Communistische Partij Holland.

De toon in *Wij slaven* is inderdaad uitgesproken anti-kolonialistisch. Dit wordt nog versterkt doordat het boek tevens een verslag bevat van De Koms kortstondige terugkeer naar Suriname in 1932, die tot volksoproer en directe aanvaring met de koloniale overheid en enkele maanden later zelfs tot zijn verbanning naar Nederland leidde.

Wat maakt *Wij slaven van Suriname* tot een klassieker? Vooral de ideologische omkering van de voorgaande, koloniale literatuur. De Kom gebruikte de bestaande achttiende- en negentiende-eeuwse historiografie, reisbeschrijvingen en dergelijke en herformuleerde die vanuit een Surinaams perspectief. Zo werd plantageslavernij in de eerste plaats brute repressie, het verzet van de marrons (gevluchte slaven en hun afstammelingen) nobel en revolutionair. De afschaffing van de slavernij was niet ingegeven door humanitaire overwegingen, maar was slechts gevolg van het feit dat deze arbeidsvorm economisch niet meer aantrekkelijk was. De Kom, zelf afkomstig uit de Afro-Surinaamse (=creoolse) bevolkingsgroep, benadrukte voorts het verband tussen racisme en slavernij. Ook trachtte hij, onder meer in het relaas van zijn eigen lotgevallen in Paramaribo, de etnische verdeeldheid van de Surinaamse bevolking 'weg te schrijven'.

In de historiografie van Suriname is het boek een eenzame voorloper, terwijl het ook in een Caraïbische context opmerkelijk mag heten. Geen wonder dat er al spoedig een Duitstalige versie werd gedrukt in de Sovjetunie (1935), terwijl in 1981 een vertaling in het Spaans van Cubaanse persen rolde - juist in de periode dat Cuba toenadering zocht tot het militaire bewind in Suriname.⁵

Die andere klassieker, Van Liers *Samenleving in een grensgebied* (1949), had een volstrekt andere betekenis en toonzetting. Oorspronkelijk verdedigd als dissertatie aan de Leidse universiteit - waar Van Lier in hetzelfde jaar tot hoogleraar werd benoemd - heeft het boek verschillende herdrukken en een vertaling in het Engels beleefd.⁶ Tot op heden is het de meest gezaghebbende inleiding in de Surinaamse geschiedenis.

De toonzetting van *Samenleving in een grensgebied* is afstandelijk, al verloochent de auteur zijn Surinaamse achtergrond niet. Zijn wortels waren echter niet die van De Kom, evenmin als hun engagement hetzelfde was. De Kom had zijn achtergrond aldus omschreven: 'Mijn vader is kleine boer; mijn moeder heeft haar heele leven hard geploeterd. Wij hebben bittere armoede geleden'. En over zijn engagement:

Poster naar aanleiding van de uitgave van Anton de Koms 'Wij slaven van Suriname' (1986)

'De burgerlijke wetenschap ziet er ... niet tegen op geschiedsvervalsing te plegen. Daarom heb ik in mijn boek gepoogd, het Surinaamsch proletariaat zelf te laten spreken'.⁷

Van Lier was een representant van de lichtgekleurde, joodscreoolse elite van Suriname. Hij bewoog zich in een andere cultuur, ook in Nederland. Van Lier behoorde tot de kring van Forum, studeerde in Leiden bij Huizinga, voorts in Parijs en de Verenigde Staten. *Samenleving in een grensgebied* is het werk van een erudiet wetenschapper met een grote kennis van de Surinaamse maatschappij, die steeds een kritische distantie in acht neemt. Als er al sprake is van kritiek op bijna drie eeuwen Nederlands kolonialisme, dan eerder in de vorm van ironisch of droog commentaar dan als felle aanklacht.

De compositie van *Samenleving in een grensgebied* is, althans voor de periode tot de twintigste eeuw, eerder thematisch dan chronologisch. Als bronnen gebruikte Van Lier, afgezien van zijn eigen kennis van de Surinaamse maatschappij, vooral de uitvoerige en tot dan niet systematisch vergeleken eigentijdse literatuur, in mindere mate ook archivalia. Zijn meest interessante analyses hebben betrekking op de sociale geschiedenis van de slavernij en op het ontstaan van een plurale maatschappij. Zijn uitgangspunten waren niet nieuw. Zo leunt de interpretatie van de slavernij, belicht in termen als psychopathologisering, de schizoïde planter en de ontremming van machts- en seksuele driften, sterk op Gilberto Freyre's *Casa-grande e senzala* (1933), en daarmee indirect op Freudiaanse concepten. Het begrip van de plurale, naar etniciteit en kleurklassen verdeelde maatschappij werd eerder ontwikkeld door auteurs als J.S. Furnivall (1939).⁷ Van Lier was echter de eerste die met behulp van dergelijke concepten een overtuigend beeld van de sociale geschiedenis van Suriname wist te construeren.

Een Surinaamse versus een Nederlandse visie?

Van Lier was een prominent voorloper van de naoorlogse generaties Surinaamse studenten in Nederland. Terwijl in de jaren vijftig Van Lier reeds werkzaam was als hoogleraar in Leiden en aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, herontdekte een jongere generatie de Surinaamse geschiedenis in de interpretatie van De Kom. In de Surinaamse Studenten Vereniging, de culturele vereniging Wie Eegie Sanie (Onze Eigen Dingen) en de Vereniging Ons Suriname herleefde het radicalisme van De Kom; het marronverzet en de waarde van de eigen cultuur en taal, het Sranan, werden weer op de voorgrond geplaatst.⁸ Dat deze 'speerpunten' juist verwezen naar de periode van de slavernij was niet toevallig. Tot in de jaren zeventig waren cre-

oolse studenten veruit in de meerderheid ten opzichte van Surinamers van (oorspronkelijk) Brits-Indische of Javaanse afkomst. Het is echter duidelijk dat dit radicalisme niet alle Surinamers evenzeer kon aanspreken.

De twee eerste Surinaamse historische proefschriften sinds Van Liers *Samenleving in een grensgebied*, beide verdedigd door een Hindoestaans-Surinaams, niet met dit creoolse nationalisme verbonden auteur, getuigden dan ook van een andere interesse. R.M.N. Panday (1959) en J.A. Adhin (1961) analyseerden de economisch-historische ontwikkeling van Suriname vanuit een ontwikkelings-economische interesse. Zij benadrukten het door de eeuwen heen ontbreken van een consistent en effectief beleid van de koloniale overheid.⁹

Het duurde eigenlijk tot na de onafhankelijkheid (1975), voordat nieuwe generaties Surinaamse auteurs met een uitgesproken belangstelling voor de eigen geschiedenis zich aandienen. Wat de meeste van deze auteurs gemeen hadden was een (historische, sociaal-wetenschappelijke) opleiding aan een Nederlandse universiteit. Van één Surinaamse visie op de geschiedenis was echter geen sprake. In publikaties van Glenn Willemsen (1980), Waldo Heilbron (1982) en Ruben Gowricharn (1985) worden posities ingenomen die verwant zijn aan het werk van de Latijnsamerikaanse 'dependistas' en Immanuel Wallerstein.¹⁰ Een auteur als Carlo Lamur (1985) grijpt terug naar het thema van de falende koloniale overheid.¹¹ De publikaties van Sandew Hira (1982), Hugo Essed (1984) en F.H.R. 'Ché' Oedayrajsingh Varma (1984) liggen in hun benadrukking van de gruwelijkheden van de plantagemaaatschappij en de heldhaftigheid van het verzet van slaven, marrons en contractarbeiders en proletariërs nog het dichtst bij *Wij slaven van Suriname*.¹²

Andere Surinaamse auteurs bieden in hun publikaties echter geen gezichtspunten die direct ideologische associaties oproepen. Te denken is aan de dissertatie van Jozef Siwpersad (1979) over de afschaffing van de slavernij, het werk van Humphrey E. Lamur over demografische geschiedenis en verschillende aspecten van de slavenplantage, en het proefschrift van Hugo Fernandes Mendes (1989) over de staatkundige ontwikkeling van Suriname in de afgelopen drie decennia.¹³

Een wellicht niet onbelangrijk verschil tussen Surinaamse en Nederlandse auteurs die zich met de Surinaamse geschiedenis bezighouden, is dat laatstgenoemde groep voornamelijk historici telt, terwijl de Surinaamse auteurs grotendeels een andere disciplinaire achtergrond hebben. Aan het bronnengebruik en het onderscheid dat wordt gemaakt tussen primaire en secundaire bronnen is dit verschil vaak merkbaar. Anderzijds is van een eensluidende Nederlandse visie op de Surinaamse geschiedenis evenmin sprake. Als er al een ontwikkeling aanwijsbaar is, dan is het juist dat een tweedeling tussen

Surinaamse en Nederlandse geschiedschrijving steeds minder zinvol is geworden. In de vooroorlogse jaren heeft in Nederland ongetwijfeld een koloniale visie gedomineerd, waarbij overigens de moeizame ontwikkeling van Suriname volledig in de schaduw werd gesteld door 'het grootse' dat in Nederlandsch Oost-Indië was/werd verricht.

Een voorzichtige herontdekking van de Surinaamse geschiedenis in Nederland vanaf omstreeks 1970 hing ten dele samen met de groei van niet-Westerse studies in het algemeen, voorts de Surinaamse immigratie en de onafhankelijkheidskwestie. Zij leverde een bescheiden aantal publikaties op, waarin van één perspectief geen sprake is. Er verschenen studies die trachtten blinde vlekken uit de economische, juridische en politieke geschiedenis in de slavernijperiode in te kleuren; over slavenhandel en de slavenplantage (Ernst van den Boogaart, P.C. Emmer); over de financiering van het plantagewezen (J.P. van de Voort); over de wetgeving en het bestuursstelsel (Ch.C. Goslinga).¹⁴ In verhitte discussies is deze auteurs, vaak ten onrechte verweten 'koloniale geschiedschrijving' te bedrijven.¹⁵ Wel is duidelijk dat hun werk betrekkelijk ver afstond van de vragen die een jongere generatie Surinamers aan haar eigen geschiedenis stelde.

Sindsdien zijn de onderzoeksthema's wat verschoven. In recente publikaties van een jongere generatie Nederlandse historici wordt getracht Suriname en niet het moederland centraal te stellen. Dit geldt bijvoorbeeld voor studies over de plantage-economie en slavernij (Alex van Stipriaan, Gert Oostindie), die weer verwant zijn aan het werk van Humphrey Lamur.¹⁶

Ook de geschiedenis van marronage is door Nederlandse historici en antropologen bestudeerd en beschreven (Silvia de Groot, H.U.E. Thoden van Velzen, Wim Hoogbergen, W. van Wetering).¹⁷ Zool niet de toonzetting, ligt tenminste het perspectief in deze studies vaak dichtbij een Surinaamse visie op de marronage, gezien als gerechtvaardigd (en heroïek) verzet tegen een op slavenarbeid gebaseerd koloniaal systeem.

De geschiedenis van de contractarbeid, die volgde op de afschaffing van de slavernij, wordt tot nog toe gedomineerd door Nederlandse wetenschappers.¹⁸ Getuige de polemiek tussen P.C. Emmer en Rosemarijn Höfte, die hieronder nader aan de orde komt, is ook hier geen sprake van één Nederlandse visie.

Opvallend is tenslotte dat Nederlandse historici zich weinig hebben beziggehouden met de contemporaine geschiedenis van Suriname. Een uitzondering hierop vormt werk van de historicus Ben Scholtens over de Surinaamse arbeidersbeweging, dat wellicht een meer direct geëngageerde indruk wekt dan, bijvoorbeeld, de dissertatie van de Surinaamse socioloog E.E. Campbell.¹⁹

Paradigmata en conventies

De omvang van de 'historische produktie' over Suriname, gemeten naar verschenen boeken en artikelen, is relatief gering in vergelijking tot hetgeen over andere Caraïbische landen wordt gepubliceerd, of tot de historiografie met betrekking tot Indonesië. Van het totaal aantal publikaties dat jaarlijks over Suriname verschijnt, is echter een onevenredig groot aantal historisch gericht.²⁰ Hierbij zijn studies over slavernij en marronage duidelijk oververtegenwoordigd. De kwaliteit van het gepubliceerde is zeer wisselend; geplaatst in de context van de thans beschikbare Caraïbische historiografie staat die betreffende Suriname nog in de kinderschoenen. In de reeks van studies over de meest uiteenlopende onderwerpen zijn wel enkele 'clusters' te ontwaren die zich lenen voor nadere bespreking.

Allereerst dient echter te worden vastgesteld dat er geen sprake is van één of enkele paradigmata die de recente geschiedschrijving betreffende Suriname domineren. Keuze van onderwerpen, methodologie, (ideologische) positiebepaling, presentatie van de onderzoeksresultaten; de publicist kiest wat hem/haar uitkomt. Van schoolvorming is eigenlijk geen sprake meer, in zekere zin evenmin van een algemeen erkend (wetenschappelijk) forum.²¹ Wat rest zijn conventies waarin het koloniale perspectief wordt omgekeerd; slavernij is nu afschuwelijk en onverdedigbaar, marronage heroïsch, et cetera.

Deze conventies zijn niet altijd even functioneel. Er zijn nieuwe heilige huisjes opgericht, bijvoorbeeld rond *Wij slaven van Suriname*.²² De omkering van het koloniale perspectief is dermate voorgeschreven, dat nuanceringen hierop al snel op een verwijt van Eurocentrisme komen te staan. Een enkele keer is zelfs sprake van 'omgekeerd racisme'.²³ Het is duidelijk dat de geschiedschrijving niet erg gebaat is bij inhoudelijke conventies over wat geschreven mag worden (laat staan bij indelingen in koloniale versus Surinaamse auteurs). Een probleem is echter dat er nauwelijks sprake is van één erkend forum dat de waarde van wetenschappelijke publikaties beoordeelt. Verspreide wetenschappers op Nederlandse universiteiten zouden zo'n forum kunnen vormen (en doen dat ook, bijvoorbeeld als er beslist moet worden over de verdeling van schaarse onderzoeksfondsen of over scripties, dissertaties en ter publikatie aangeboden manuscripten). In Suriname, maar ook binnen de Surinaamse gemeenschap in Nederland wordt dit, door Nederlanders gedomineerde, forum echter vaak met enig wantrouwen bezien. Slechts de Surinaams-Nederlandse Stichting Instituut ter Bevordering der Surinamistiek, uitgever van *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis*, is er goedgeeels in geslaagd een algemeen aanvaard podium te presenteren.²⁴

Economische geschiedenis

Als handvat voor een bespreking van de belangrijkste themata uit de na-oorlogse historiografie kan een indeling in enkele traditionele historische subdisciplines dienst doen. Wat betreft de economische geschiedenis heeft een auteur als Willemsen getracht een aan Wallerstein en de Latijnsamerikaanse 'dependencia'-school verwant kader te schetsen; in de praktijk is het meeste onderzoek echter gericht gebleven op andere en vaak beperktere onderwerpen, waarbij van een omvattend theoretisch ontwerp geen sprake is.²⁵

Studies over de slavenhandel wijzen niet op een hoge rentabiliteit. De winsten in de plantagesector zelf waren op zijn best wisselvallig, in het bijzonder in de negentiende eeuw. Suggesteren deze gegevens een politieke verklaring van de afschaffing van slavenhandel en slavernij of een economistische? Op het eerste gezicht lijkt een economistische verklaring voor de hand te liggen: als slavenhandel en slavernij toch onvoldoende winstgevend waren, waarom deze dan niet eenvoudig afschaffen? Een dergelijk standpunt is inderdaad verdedigd, bijvoorbeeld door Gowricharn. Studies van Emmer en Siwpersad suggereren echter, met kracht van argument, dat beide abolities in hoge mate onder druk van de internationale (lees: Engelse) opinie tot stand kwamen. Onderzoek van Oostindie en Van Stipriaan maakt bovendien duidelijk dat de eerste abolitie (van de slavenhandel) de slavenhouders zeer tegen hun wil voor een probleem van verder afnemende aanvoer en dus hogere prijzen stelde. In deze situatie verslechterde de rentabiliteitspositie van de Surinaamse slavenplantage. Niettemin bleven de planters zich tegen de afschaffing van de slavernij verzetten, met het naar zou blijken juiste argument dat de vrijgemaakte slavenbevolking de plantagesector massaal de rug zou toekeren.²⁶

Er lijkt daarom voldoende aanleiding om - zoals ook voor de overige Caraïben aannemelijk is gemaakt - de afschaffing van slavenhandel en slavernij in Suriname als een door politieke overwegingen ingegeven 'econocide' aan te merken.²⁷ Het late tijdstip van de uiteindelijke Emancipatie (1863, tegenover 1834 in de Britse en de Franse Caraïben) had voornamelijk met de Nederlandse politieke constellatie en met de spreekwoordelijke Nederlandse zuinigheid te maken. Zoals Siwpersad betoogt: de schadeloosstelling aan de onteigende slavenhouders was slechts mogelijk nadat de Oostindische baten de Nederlandse schatkist in staat hadden gesteld deze 'gouden handdruk' aan de - voor het grootste deel Nederlandse - slavenhouders te financieren.

Een specifiek economisch aspect van de slavenplantage is pas recentelijk in de belangstelling komen te staan. Op gezag van de ne-

gentiende-eeuwse literatuur heeft een notie van agrarisch verval de historiografie van Suriname gedomineerd. Vanaf het einde van de achttiende eeuw zou de plantage-economie steeds verder in het slop zijn geraakt door factoren als wanbeheer, gronduitputting, marronage en onvoldoende kredietverlening. Een aan het marxisme verwante verklaring, die door een auteur als Heilbron naar voren is gebracht, wijt dit verval bovendien aan de onverenigbaarheid van slavenarbeid met agrarische innovatie. Slavernij moest dus wel tot verval leiden, in deze visie.

Ook hier is thans, in navolging van onderzoek naar de produktiviteit en het innovatievermogen van de slavenplantages elders in de regio, weer een revisionistische interpretatie geformuleerd. Recent kwantitatief onderzoek naar de ontwikkeling van produktie en produktiviteit van de Surinaamse slaaf en slavenplantage in de periode 1760-1863 suggereert dat 'verval' zeker niet de gehele plantagesector karakteriseerde. Integendeel, tegenover een inderdaad aantoonbare achteruitgang van de koffiesector stond een significante produktie- en produktiviteitsstijging in de suikersector. Deze economische groei was mede te danken aan succesvolle innovatie; voor een onverenigbaarheid van slavenarbeid met innovatie zijn betrekkelijk weinig argumenten aan te voeren die de toets der kritiek kunnen doorstaan. Dergelijke 'revisionistische' conclusies werden eerder al voor de slavernij elders in de regio getrokken.²⁸

Een van de meest interessante economische ontwikkelingen na de Emancipatie is de vervanging van slaven door contractarbeiders geweest, een transitie die de teloorgang van de plantagelandbouw slechts uitstelde: uiteindelijk delfde de grootlandbouw het onderspit ten gunste van de kleinlandbouw, bedreven door de voormalige plantage-arbeiders. Waarom Brits-Indische en Javaanse contracten in plaats van de vrijgemaakten? Waarom verlieten ook dezen betrekkelijk snel de plantages? Traditionele verklaringen luiden dat de vrijgemaakten alles boven plantage-arbeid verkozen, terwijl hun opvolgers hun contractperiode slechts uitdienden om daarna voor zichzelf te gaan 'boeren'. Pas recentelijk is benadrukt dat de leegloop uit de plantagesector mogelijk in de eerste plaats een gevolg was van het lage loonpeil: Höfte meent overigens dat het voortduren van de georganiseerde immigratie van contractanten een doelbewust plantersbeleid was, juist gericht op het zo laag mogelijk houden van de plantagelonen. De koloniale overheid ondersteunde deze geleide immigratie. Heilbron betoogt dat zij hiermee de kleine boeren, in de schaduw van de plantage, benadeelde.²⁹

Overigens blijven op dit terrein vele vragen nog onopgelost. Zo is weinig onderzoek gedaan naar de opvallend snelle verdringing van creoolse door Hindostaanse landbouwers. Ook een meer antropologi-

sche benadering van de verschillen in economisch gedrag van de drie grote etnische groepen (creolen, Hindoestanen, Javanen) is nauwelijks beproefd. Onderzoekers zijn in dit opzicht wellicht wat al te huiverig voor verklaringen waarin etnisch-culturele factoren worden verdisconteerd.

Aangaande de twintigste eeuwse ontwikkeling van de niet-agrarische economie is weinig onderzoek verricht. Er zijn enkele deelstudies beschikbaar, onder meer over de mislukte pogingen tot het realiseren van een rendabele goudwinning en rubberexploitatie. De studie van Carlo Lamur biedt een diepgaander en theoretisch onderbouwde interpretatie, echter slechts van een beperkt onderwerp, te weten de beginjaren van de bauxietindustrie in Suriname. Zijn stelling, dat de koloniale overheid min of meer een uitverkoop van de bauxietreserves aan het Amerikaanse bedrijfsleven mogelijk maakte, komt overeen met veelvuldig geuite klachten over de desinteresse van het moederland. Overigens is geen kwantitatief onderzoek verricht naar de ontwikkeling van die zelfde basissector en haar spin-off effecten op de Surinaamse economie als geheel. Meer in het algemeen geldt dat kwantificerende studies naar de twintigste eeuwse economische geschiedenis niet beschikbaar zijn.³⁰

Sociale geschiedenis

Aangaande de sociale geschiedenis van Suriname zijn verschillende studies beschikbaar. Belangrijke thema's zijn de aard van de Surinaamse slavernij; marronage en slavenverzet; de positie van de contractarbeiders; de aarzelende ontwikkeling van een arbeidersbeweging; voorts de plurale samenleving en de nationale eenwording.

De Surinaamse slavernij heeft vanouds een odium van extreme wreedheid gehad, mede door toedoen van buitenlandse auteurs als Voltaire en Stedman.³¹ Als er één thema is geweest waarover Surinaamse interpretaties vaak hebben gebotst met Nederlandse dan is het wel dit. De discussie hierover is vaak meer in morele dan wetenschappelijke termen gevoerd. Zo wordt in een niet lang geleden gepubliceerd boek van de Surinaamse auteur Oedayrajsingh Varma een lange reeks gruwelijkheden uit de Surinaamse slavernijgeschiedenis afgerond met de conclusie '... dan kunnen wij ons niet voorstellen welke vorm van slavernij, die der Hollanders ooit heeft overtroffen. Beter dan in elk geschiedenisboek is de Hollandse marteling opgeschreven in het hart van de Surinaamse bevolking.' Zo'n laatste opmerking maakt enige nuancering welhaast per definitie verdacht. Feit is echter dat tot op heden geen serieuze poging is gedaan - zo dit al een vruchtbare exercitie zou zijn - de 'hardheid' van de Surinaamse

slavernij comparatief te benaderen, in de context van plantageslavernij elders in de regio.³²

Relatief veel onderzoek is daarentegen verricht naar de geschiedenis van de marrons, (afstammelingen van) slaven die het plantagesysteem ontvluchtten en in het oerwoud een nieuw bestaan opbouwden. Pionierswerk is op dit terrein verricht door Silvia de Groot; recente historische studies over de marronage tijdens de slavernij werden onder meer gepubliceerd door Hoogbergen, Essed en de Amerikaanse antropoloog Price.³³ Wat deze studies gemeen hebben, is onder meer dat het element van verzet centraal wordt gesteld, een heilzaam antidotum voor het idee dat slaven slechts slachtoffers van het systeem waren. Tevens wordt uit dit onderzoek duidelijk hoe wankel het koloniaal gezag bij tijd en wijle was. Een merkwaardig contrast met de omvang van marronage in Suriname vormt de, in een Caraïbische context, lage frequentie van opstanden onder de slaven op de plantages zelf. Dit laatste - overigens geen 'hard' gegeven, juist omdat er zo weinig onderzoek naar is gedaan - roept weer vragen op ten aanzien van de ook in de historiografie van de marronage gangbare opvattingen over de extreme hardheid van de Surinaamse slavernij.

Onder antropologen is sinds lang een discussie gaande over de cultuur van de Afro-Caraïbische bevolking: Afrikaans met kleine Caraïbische adaptaties, of een nieuwe Caraïbische cultuur, weliswaar met Afrikaanse wortels maar uiteindelijk een nieuwe creatie? In het bijzonder het werk van de Amerikaanse antropologen Price en Price over de Saramakaanse marrons en van Thoden van Velzen en Van Wetering, die onlangs een monumentale studie over religie en collectieve fantasieën bij de Ndjuka-marrons publiceerden, maakt duidelijk hoe op Surinaamse bodem nieuwe en unieke Afro-Caraïbische cultuurvormen ontstonden. Opvallend is dat juist antropologen dit onderzoek verrichtten; historici zijn gewoonlijk traditioneler te werk gegaan en hebben daardoor minder 'nieuwe' onderzoeksterreinen betreden. Toch ligt juist hier een rijk onderzoeksterrein, want over de ontwikkeling van de slavencultuur is nog bitter weinig bekend.³⁴

De sociale geschiedenis van de contractarbeid is vanuit verschillende invalshoeken belicht. Enerzijds beschreven met een sterke nadruk op uitbuiting en intimidatie, verzet hiertegen anderzijds. De Kom heeft ook hier een weg gewezen, die bijvoorbeeld door Hira is gevolgd. Höfte benadert dezelfde kwestie met aanzienlijk meer distantie; opnieuw geldt dat de geschiedschrijving over uitbuiting en verzet voortdurend raakt aan ideologische en nationalistische gevoeligheden.

Een andere vraag is in hoeverre de situatie van de vrouwelijke contractanten in Suriname, vergeleken met hun positie in het land van herkomst, verbeterde. Met name Emmer en Höfte hebben over dit

vraagstuk gepolemiseerd, zonder overigens tot overeenstemming te komen.³⁵

De cultuurvorming onder de contractanten en hun afstammelingen is een onderwerp met een betrekkelijk kort verleden; tot nog toe zijn het, opnieuw, vooral antropologen geweest die zich hieraan hebben gewaagd.

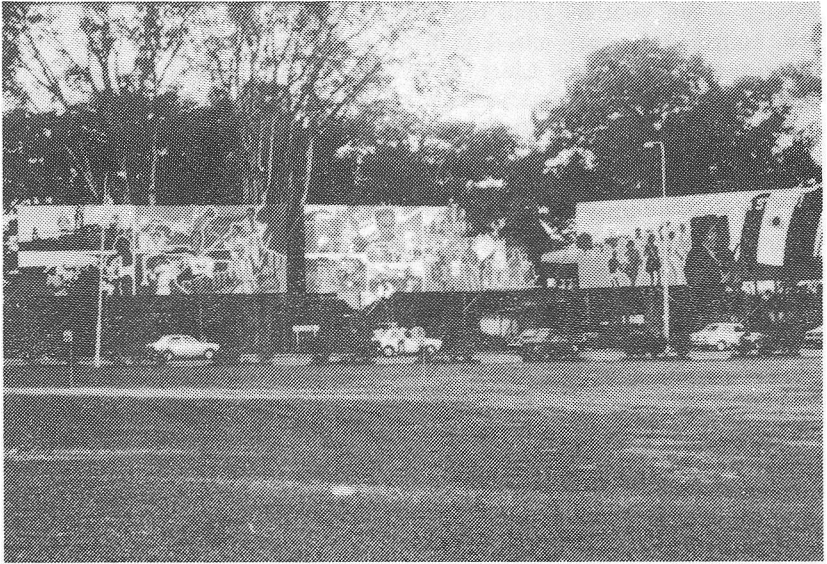
Met betrekking tot de recente sociale geschiedenis van Suriname zijn verschillende studies gepubliceerd. Zo kunnen hier studies over de (bescheiden) opkomst van een arbeidersbeweging en van de steeds belangrijker geworden emigratie worden genoemd.³⁶

Natievorming

Het meest controversieel, mede gezien de implicaties hiervan voor het moeizame proces van 'nation building', is in dit opzicht de kwestie van het (etnische) pluralisme. Van Lier begon zijn *Samenleving in een grensgebied* met een uitvoerige inleiding, waarin hij Suriname onder meer definieerde als een 'plurale' of 'meervoudige maatschappij'. 'In de plurale maatschappij ontbreekt de eenheid van ras en taal en bestaat typologisch verschil tussen godsdiensten; de groepen leven ook in verschillende economische sferen.' In een dergelijk maatschappijtype zijn de socio-culturele verschillen tussen de heterogene groepen groot, terwijl binnen iedere groep een sterk gevoel van eenheid bestaat. De factor etniciteit werkt dus tegen een nationale eenheid; Van Lier meent echter dat de '... westerse cultuur en economie [onderkend door één staatsgezag] in deze samenleving een samenbindend element ...' vormen. 'De voornaamste band wordt ... gevormd door het staatsgezag, door de gemeenschappelijke economische belangen en door de gemeenschappelijke elementen van de Nederlandse cultuur'³⁷

Impliciet of expliciet is dit begrip van de Surinaamse maatschappij in de meeste sindsdien verschenen studies overgenomen. Vanuit een oogpunt van natievorming was Van Liers analyse echter hoogst onaantrekkelijk. Niet alleen werd de etnische heterogeniteit als het meest wezenlijke van de Surinaamse maatschappij gedefinieerd, bovendien werd juist aan de Nederlandse cultuur een integrerende, dus natievormende functie toegekend. Maar wat voor natie moest dat zijn, die haar gemeenschappelijke identiteit in de eerste plaats aan de cultuur van de koloniale overheerser moest ontleen?

Begrijpelijkerwijs wekte Van Liers analyse, zeker vanaf de jaren zeventig, verzet, in het bijzonder onder nationalistische intellectuelen. Bestrijders van Van Liers opvattingen hebben gezocht naar verbindende elementen die juist niet uit 'de westerse cultuur' voort-

Het plein van de Revolutie in Paramaribo (1985). Voorheen en ook thans weer het Onafhankelijkheidsplein geheten. De schildering stelt de Surinaamse geschiedenis voor: een geschiedenis van strijd tegen de koloniale overheersers. Het laatste paneel toont de 'bevrijders', het nationale leger. Deze schildering doet sterk denken aan de nationalistische muurschilderingen in landen als Mexico en Cuba. De slogans zijn kopieën van de sinds jaar en dag in laatst genoemde land gebruikte leuzen. (Foto: Gert Oostindie)

vloeien - een voor de hand liggende argumentatie was het wijzen op een continuïteit van anti-koloniaal verzet. Daarnaast is in meer theoretische zin Van Liers analyse als (filosofisch) 'idealistisch' afgedaan. De meest uitgesproken kritiek is in dit verband geleverd door de Surinaamse auteur Sandew Hira. Zijn boek *Van Priary tot en met De Kom. De geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940* is enerzijds een poging om het verzet van alle etnische groepen tegen de koloniale overheerser als rode draad in de Surinaamse geschiedenis te presenteren. Anderzijds pretendeert hij voor Van Liers theoretisch raamwerk ('een samenraapsel van tegenstrijdige concepten') een gedegener en wetenschappelijker marxistisch kader in de plaats te stellen. Zo moet de wérkelijke geschiedenis van Suriname worden geschreven, in plaats van het bestaande, '... opgetekend en geanalyseerd door Europese historici en hun Surinaamse discipelen'.³⁸ Hira grijpt daarmee terug op De Koms *Wij slaven van Suriname*.

Het is in dit bestek niet zinvol de vraag te behandelen in hoeverre Hira een bruikbaar alternatief presenteert - als zo'n alternatief al gewenst is. Feit is dat in de recente historiografie en sterker nog in de beeldvorming onder Surinamers over de eigen geschiedenis de behoefte om radicaal afstand te nemen van een al dan niet vermeend koloniale geschiedsopvatting onmiskenbaar is. Marxistisch georiënteerde interpretaties worden daarbij slechts door een kleine groep auteurs naar voren gebracht; de nadruk op het anti-koloniale verzet daarentegen is wijd verbreid (zie ook de hier afgedrukte foto).

Politieke geschiedenis

Over de politieke en staatkundige geschiedenis van het koloniale Suriname is de laatste decennia betrekkelijk weinig gepubliceerd; misschien is er ook niet zoveel over te zeggen. Er zijn enkele tijdelijke wisselingen van staatsgezag geweest; voor 1667, van 1799 tot 1802 en van 1804 tot 1816 beheerde Engeland het land. Het lokale politieke bedrijf was een aangelegenheid van de koloniale elite, die twee zorgen had: de sociale orde handhaven en een zo gunstig mogelijke verdeling van lusten en lasten bedingen bij het koloniale moederland. Wat hierover is gepubliceerd, behandelt voornamelijk het laatste.³⁹ Mede gezien de kritiek op Van Liers pluralistische kader zou het interessant zijn te bestuderen welke rol de koloniale overheid in de periode vanaf 1873 tot 1954 speelde ten aanzien van de etnische fragmentering van de Surinaamse maatschappij; dergelijk onderzoek is nog niet verricht.

Over de recente politieke geschiedenis van Suriname verscheen

onlangs de dissertatie van de Surinaamse jurist Fernandes Mendes. Een tweede, politiek-historisch proefschrift aangaande de decennia voorafgaand aan de onafhankelijkheid is in voorbereiding.⁴⁰ Over deze en de hierop volgende episode verschenen bovendien talloze sociaal-wetenschappelijke publikaties, pamfletten en ego-documenten. Laatstgenoemde categorieën zullen in de toekomst belangrijke bronnen voor historisch onderzoek zijn; op dit moment illustreren zij vooral hoe moeilijk het is gedistantieerd onderzoek naar het nabije verleden te verrichten.

Theorievorming en methodologie

Voor de theoretisch georiënteerde methodoloog en historicus heeft de bestaande historiografie over Suriname weinig te bieden. Ooit was Van Liers 'plurale samenleving' een betrekkelijk nieuw begrip. Thans wordt dit (en de gerechtvaardigde toepassing ervan op de Surinaamse samenleving) voor vanzelfsprekend gehouden, dan wel mede uit ideologische overwegingen verworpen. Van een levendige discussie over dit begrip is echter geen sprake meer. Ook de discussie rond marxistische benaderingen van de Surinaamse geschiedenis lijkt uitgeblust. Waar men zich al met theoretische vraagstukken bezighoudt, betreft het zelden 'grand theories'.

Kwantificering is pas de laatste jaren in de economische en sociale geschiedschrijving doorgedrongen. Het merendeel van de publikaties is nog steeds descriptief en niet analytisch of toetsend van aard. Methodologisch het meest vernieuwend zijn wellicht de bijdragen van enkele antropologen geweest, die door het combineren van traditioneel archiefonderzoek met veldonderzoek fascinerende beelden van de marron-geschiedenis en -cultuur wisten te (re)construeren.⁴¹ Het is duidelijk dat het gebruik van 'oral history'-methoden veel mogelijkheden biedt, die thans echter nog nauwelijks zijn benut.

Dekolonisatie van de geschiedschrijving?

Is de geschiedschrijving over Suriname nu gedekoloniseerd? Een on-dubbelzinnig antwoord op die vraag is niet te geven, maar vooralsnog lijkt een ontkenning op zijn plaats. Weliswaar bestaat er geen tweedeling in een Surinaams en een Nederlands kamp van historici. In zoverre is wellicht sprake van een ideologische dekolonisatie. De 'koloniale kwestie' blijft echter een centrale plaats innemen, terwijl bovendien de invloed van in Nederland gevestigde historici en van het Nederlandse 'historische bedrijf' zeer groot is gebleven.

Naar het zich laat aanzien zal dit voorlopig niet veranderen. De geschiedenis van Suriname voor de komst van de Europeanen betreft slechts de Indianen (een kleine minderheid van de huidige Surinaamse bevolking) en zal bij gebrek aan andere dan archeologische bronnen grotendeels ongeschreven blijven.⁴²

Rest een koloniaal verleden van circa drie eeuwen, gevolgd door een zeer recente geschiedenis als onafhankelijke staat. In deze periode heeft de koloniale mogendheid de levens van de Surinamers niet werkelijk bepaald; veel van de Surinaamse cultuur ontwikkelde zich juist ondanks de Nederlandse invloed. Toch is het kolonialisme verantwoordelijk geweest voor de vorming van de Surinaamse samenleving, 'pluraal' zoals die vandaag is. De Surinaamse staat is een koloniale creatie. De exodus naar Nederland, aan de vooravond van de onafhankelijkheid, was een uiterste consequentie van die koloniale geschiedenis. Ook kan worden betoogd dat de onafhankelijkheid zelf in de eerste plaats een 'koloniaal' belang was. In deze context is het duidelijk dat 'de verhouding tot het moederland' de geschiedschrijving voorlopig wel zal blijven domineren. Te verwachten is dat daarmee de interne dynamiek van de Surinaamse maatschappij ook in de toekomst zal worden onderbelicht ten gunste van de (neo-)koloniale factor.

Daarnaast zal de invloed van in Nederland werkende auteurs voorlopig niet afnemen. Suriname kent - begrijpelijkerwijs gezien de kleinschaligheid en beperkte middelen van deze maatschappij - geen universitaire opleiding tot historicus; de thans in het land toonaangevende historici zijn in Nederland opgeleid. In het onderwijs wordt veelal gebruik gemaakt van in Nederland gepubliceerd werk. Het grootste deel van de over Surinaamse geschiedenis publicerende Surinamers woont nu in Nederland; de exodus rond 1975 is ook aan deze beroepsgroep niet voorbijgegaan. Gezien de beperkte financiële en educatieve middelen in Suriname zal hierin in de nabije toekomst geen verandering komen.

In concreto betekent dit dat het onderzoek over de Surinaamse geschiedenis voornamelijk door in Nederland levende historici zal worden verricht; of deze historici oorspronkelijk van Surinaamse afkomst zijn, zal voor de Surinamers in Suriname vermoedelijk in de toekomst steeds minder relevant worden. Voorts zullen deze historici aan Nederlandse onderwijsinstellingen worden opgeleid en hun artikelen en boeken in Nederland doen verschijnen. Hun bronnen en literatuur zullen zij grotendeels uit Nederlandse collecties putten.⁴³

De prognose lijkt daarom gerechtvaardigd dat weliswaar de inhoudelijke scheidslijnen tussen 'Surinaamse' en 'Nederlandse' visies op de Surinaamse geschiedenis verder zullen vervagen, maar dat de condities waaronder de Surinaamse historiografie wordt geschreven (ook) in de toekomst in hoge mate in Nederland zullen worden bepaald. Het zal

grote inspanningen vergen om verandering te brengen in de paradoxale situatie dat sinds de onafhankelijkheid 'het historisch bedrijf' allengs verder in neo-koloniaal vaarwater belandt.

* Voor haar commentaar op een eerdere versie van dit artikel dank ik mijn collega dr. Rosemarijn Höfte.

Noten

1. G. Willemsen, 'Inleiding' in: Glenn Willemsen ed., *Suriname. De schele onafhankelijkheid* (Amsterdam 1983) 7.
2. Bakrakondre is Sranan (Surinaams) voor Nederland: het land (kondre) van de witten/witte Nederlanders (bakra's).
3. Dit artikel biedt geen volledig historiografisch overzicht. Zie ook G.A. Nagelkerke, *Suriname. A bibliography 1940-1980* (Leiden 1990). Voorts de bibliografische lijsten in het halfjaarlijks verschijnende *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis (OSO)*. En Gert J. Oostindie, 'Historiography on the Dutch Caribbean since the 1960s: catching up?', *Journal of Caribbean History* 21 (1987) 1-18.
4. Anton de Kom, *Wij slaven van Suriname* (Dordrecht 1986) 71-73; zie over De Koms problemen met de C.I.: Gert Oostindie, 'Kondreman in Bakrakondre. Surinamers in Nederland 1667-1954' in: Gert Oostindie en Emy Maduro, *In het land van de overheerser II. Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht 1986) 71-73; over De Kom zelf onder meer: Sandew Hira, *Van Priary tot en met De Kom. De geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940* (Rotterdam 1982) 296-316; R.A.J. van Lier, *Samenleving in een grensgebied. Een sociaal-historische studie van Suriname* (Amsterdam 1977) 278-282; Oostindie, 'Kondreman', 67-76; Ben Scholtens, *Opkomende arbeidersbeweging in Suriname* (Nijmegen 1986).
5. Anton de Kom, *Wir Sklaven von Suriname* (Moskou 1935); Anton de Kom, *Nosotros, esclavos de Suriname* (La Habana 1981). Een Engelstalige versie wordt reeds jaren aangekondigd.
6. Van Lier, *Samenleving in een grensgebied* ('s-Gravenhage 1949); R.A.J. van Lier, *Frontier society. A social analysis of the history of Surinam* ('s-Gravenhage 1971); zie ook: J.D. Speckmann en G.W. Locher, 'In Memoriam Rudolf Asueer Jacob van Lier', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 144 (1988) 3-18.
7. Gilberto Freyre's werk werd in vele talen gepubliceerd en herdrukt; Gilbert Freyre, *The masters and the slaves. A study in*

- the development of Brazilian civilization* (Berkeley en Los Angeles 1986); J.S. Furnivall, *Netherlands India. A study of plural economy* (London 1939).
8. Oostindie, 'Kondreman', 77-85.
 9. R.M.N. Panday, *Agriculture in Surinam 1650-1950. An inquiry into the causes of its decline* (Amsterdam 1959); J.H. Adhin, *Development planning in Surinam in historical perspective*.
 10. Glenn Frank Walter Willemsen, *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantage-economie. Suriname 1873-1940* (Amsterdam 1980); Waldo Heilbron, *Kleine boeren in de schaduw van de plantage. De politieke economie van de na-slavernij periode in Suriname* (Amsterdam 1982); R.S. Gowricharn, 'International trade and the abolition of slavery in Suriname', *Caraïbisch Forum* 2 (1985) 70-100. Prominente vertegenwoordigers van de Latijnsamerikaanse 'dependencia'-school zijn André Gunder Frank, Ciro Cardoso en Ernesto Laclau. Zie: Immanuel Wallerstein, *The modern world system* I (London 1979), II (New York 1980) en III (New York 1989) voor verwante, neo-marxistische analyses met een veel breder bereik.
 11. Carlo Lamur, *The American take-over. Industrial emergence and Alcoa's expansion in Guyana and Suriname 1914-1921* (Dordrecht en Cinnaminson 1985).
 12. Hira, Priary; Hugo A.M. Essed, *De binnenlandse oorlog in Suriname, 1613 - 1793* (Paramaribo 1985); F.H.R. Oedayrajsingh Varma, *Suriname, een apartheidsexperiment met de allergruwelijkste vormen van Indianen- en negerlavernij* (Paramaribo 1984); De Kom, *Wij slaven*.
 13. J.P. Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen 1979); Humphrey E. Lamur, *The demographic evolution in Surinam, 1920-1970. A socio-demographic analysis* ('s-Gravenhage 1973); idem, 'Demographic performance of two slave populations of the Dutch speaking Caribbean', *Boletín de Estudios Latinoamericanos y del Caribe* 30 (1981) 87-102; idem, *De kerstening van de slaven van de Surinaamse plantage Vossenburg 1847-1878* (Amsterdam 1985); idem, *The production of sugar and the reproduction of slaves at Vossenburg (Suriname) 1705-1863* (Amsterdam 1987); Hugo Fernandes Mendes, *Onafhankelijkheid en parlementair stelsel in Suriname: hoofdlijnen van een nieuw democratisch staatsstelsel* (Zwolle 1989).
 14. E. van den Boogaart en P.C. Emmer, 'The Dutch participation in the Atlantic slave trade, 1596-1650' in: Henry A. Gemery en Jan S. Hogendorn ed., *The uncommon market. Essays in the history of the Atlantic slave trade* (New York 1979) 353-375;

- 'Plantation slavery in Surinam in the last decade before Emancipation: the case of Catherina Sophia' in: V. Rubin en A. Tuden ed., *Comparative perspectives on slavery in New World plantation societies* (New York 1977) 205-25; P.C. Emmer, 'The history of the Dutch slave trade: a bibliographical survey', *Journal of economic history* (1972) 728-747; Idem, *Engeland, Nederland, Afrika en de slavenhandel in de negentiende eeuw* (Leiden 1974); Idem, 'Surinam and the decline of the Dutch slave trade', *Revue française d'histoire d'outre-mer* (1975) 232-244; vergelijk ook de dissertatie van de Amerikaanse historicus Johannes Postma, *The Dutch participation in the African slave trade* (Michigan 1970) en de hierop gebaseerde artikelen (zie: Oostindie, 'Catching up', 13); J.P. van de Voort, *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel* (Eindhoven 1973); zie ook: A.J.A. Quintus Bosz, *Drie eeuwen grondpolitiek in Suriname* (Paramaribo 1980); J.A. Schiltkamp, *De geschiedenis van het notariaat in het octrooigebied van de West-Indische Compagnie* ('s-Gravenhage 1964); J.Th. de Smidt en T. van der Lee, *Plakaten, ordonnantiën en andere wetten, uitgevaardigd in Suriname, 1667-1816* (Amsterdam 1973); A.J.M. Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië* (Zutphen 1981); G.W. van der Meiden, *Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 1986).
15. Het verwijt van kolonialisme wordt niet geheel ten onrechte gemaakt aan de wat ouderwetse handboeken van Ch.C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680* (Assen 1985) en idem, *The Dutch in the Caribbean and on the Guianas 1680-1791* (Assen 1985).
 16. Alex van Stipriaan, 'The Surinam rat race. Changing sugar technology and the labor nexus, Suriname 1750-1900', *Nieuwe West-Indische Gids* (Dordrecht en Providence 1989) 95-119; Gert Oostindie, *Roosburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages 1720 - 1870* (Dordrecht en Providence 1989). Vermelding verdient ook de interessante Ph.D. thesis van Rosemary Brana-Shute, *The manumission of slaves in Suriname, 1760 - 1828* (ongepubliceerd, Gainesville 1985).
 17. Silvia W. de Groot, *Djuka society and social change* (1984) 73-82; idem, 'A comparison between the history of Maroon communities in Surinam and Jamaica', *OSO* (1984) 73-82; idem, 'The Maroons of Surinam: agents of their own Emancipation' in: David Richardson ed., *Abolition and its aftermath. The historical context, 1790-1916* (London 1985) 55-79; Wim S.M. Hoogbergen, *De Boni-oorlogen 1757-1860. Marronage en guerrilla in Oost-Suriname* (Utrecht 1985); H.U.E. Thoden van Velzen en W. van

Wetering, onder meer *The Great Father and the Danger. Religious cults, material forces, and collective fantasies in the world of the Surinamese Maroons* (Dordrecht en Providence 1988).

18. C.J.M. de Klerk, *De immigratie der Hindostanen in Suriname* (Amsterdam 1953); A.M. de Waal Malefijt, *The Javanese of Surinam; segment of a plural society* (Assen 1963); onder meer van P.C. Emmer, 'The importation of British Indians into Surinam (Dutch Guiana), 1873-1916' in: Shula Marks en Peter Richardson ed., *International labour migration; historical perspectives* (London 1984) 90-111; idem, 'The great escape: the migration of female indentured servants from British India to Surinam, 1873-1916' in: David Richardson ed., *Abolition and its aftermath: the historical context, 1790-1916* (London 1986) 245-266. Alsmede de artikelen van Rosemarijn Höfte, gebaseerd op haar ongepubliceerde Ph.D. thesis *Plantation labor after the abolition of slavery: the case of plantation Mariënborg (Suriname), 1880-1940* (Gainesville 1987); Idem, 'Context and resistance: indentured labor in Suriname', *Nieuwe West-Indische Gids* 61 (1987) 1-22; Idem, 'Female indentured labor in Suriname: for better or worse?', *Boletín de Estudios Latinoamericanos y del Caribe* 42 (1987) 55-76; Idem, 'Het politiek bewustzijn van Hindostaanse en Javaanse contractarbeiders, 1910-1940', *OSO* 6 (1987) 25-34. Zie echter: J. Ismael, *De immigratie der Indonesiërs in Suriname* (Leiden 1949); P. Suparlan, *The Javanese in Surinam; ethnicity in an ethnically plural society* (Urbana, Illinois 1976); Hira, *Van Priary; Heilbron, Kleine boeren*.
19. Ben Scholtens, *Arbeidersbeweging* (Paramaribo 1987); idem, *Louis Doedel: Surinaams vakbondsleider van het eerste uur* (Paramaribo 1987); Edward Edgar Campbell, *Vakbeweging en arbeidsverhoudingen in Suriname* (Tilburg 1987).
20. Vergelijk de door de Caraïbische Afdeling (Caraf) van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde verzorgde bibliografische lijsten die tweemaal per jaar in *OSO* verschijnen, als ook de door Caraf jaarlijks gepubliceerde *Caribbean Studies* (Leiden 1984 -). Het is opvallend dat in het onderzoek met betrekking tot de Nederlandse Antillen en Aruba historisch onderzoek niet is oververtegenwoordigd. Dit hangt ongetwijfeld samen met de daar veel gunstiger mogelijkheden tot het verrichten van sociaal-wetenschappelijk, contemporain onderzoek. Vergelijk Ingrid Koulen en Gert Oostindie, in samenwerking met Rosemarijn Höfte en Peter Verdon, *The Netherlands Antilles and Aruba. A research guide* (Dordrecht en Providence 1987).
21. De keuze van de term 'forum' heeft in dit verband geen

- wetenschapstheoretische pretentie; met de term wordt verwezen naar een verzameling vakgenoten die onderling en door het geïnteresseerde publiek als gezaghebbend worden beschouwd.
22. Vergelijk de kritiek die Hira van marxistische zijde te verduren kreeg als reactie op diens kanttekeningen bij het wetenschappelijke niveau van *Wij slaven*. Hira, Priary, vii-viii en Theo Pora, 'A. de Kom grondlegger van de Surinaamse communistische gedachte' in: *A. de Kom, Zijn strijd en ideeën* (Amsterdam 1989) 119-126.
 23. Zie in het bijzonder: Oedayrajsingh Varma, *Suriname*, 155, 165 en 183; zie eveneens met betrekking tot de discussie over zijn vermeende antisemitisme in *OSO 4* (1985) 250.
 24. De Stichting Instituut ter Bevordering van de Surinamistiek te Nijmegen is een verzameling van in Nederland en Suriname wonende Nederlanders en Surinamers met een sterke belangstelling voor Suriname. Het (onbezoldigde, door coöptatie samengestelde) bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van jaarlijkse, druk bezochte colloquia (sinds 1982) en de halfjaarlijkse publikatie van *OSO*.
 25. Willemsen, *Koloniale politiek*; zie noot 11.
 26. Emmer, 'Surinam'; Van den Boogaart en Emmer, 'Plantation slavery'; Oostindie, *Roosenburg*, 120-272 en 279-307; Van Stipriaan, 'Surinam rat race'; zie echter: Lamur, *Production*, 132; Gowricharn, 'International trade'; Siwpersad, *Nederlandse regering*.
 27. Seymour Drescher, *Econocide, British slavery in the era of abolition* (Pittsburgh 1977)
 28. Heilbron, *Kleine boeren*, 27-40; Oostindie, *Roosenburg*, 407-11 en passim; Van Stipriaan, 'Surinam rat race'; zie voor een literatuuroverzicht: Peter Boomgaard en Gert Oostindie, 'Changing sugar technology and the labour nexus: the Caribbean, 1750-1900', *Nieuwe West-Indische Gids* (1989) 3-22.
 29. Höfte, *Plantation labor*; Heilbron, *Kleine boeren*.
 30. Lamur, *American take-over*.
 31. Voltaire, *Candide ou l'optimisme* [1759] (Parijs 1982) 116-123; John Gabriel Stedman, *Narrative of a five years expedition against the revolted negroes of Surinam* (London 1796). De eerste Nederlandstalige editie verscheen in 1799-1800, terwijl nog vele vertalingen en herdrukken verschenen. Onlangs is de eerste authentieke versie gepubliceerd, bewerkt door Richard Price en Sally Price (Baltimore en London 1988).
 32. Oedayrajsingh Varma, *Suriname*, 165; Oostindie, *Roosenburg*, 411-416.
 33. Zie de marronage-literatuur genoemd in noot 18; voorts: Essed,

- Binnenlandse oorlog*; Richard Price, *First-time. The historical vision of Afro-American people* (Baltimore en London 1983).
34. Richard Price, *First-time*; Sally Price, *Co-wives and calabashes* (Ann Arbor 1984); Thoden van Velzen en Van Wetering, *Great Father*; Joris Hoeree en Wim Hoogbergen, 'Oral history and archival data combined: the removal of the Saramacan Granman Kofi Bosuman as an epistemological problem', *Communication & Cognition* 17(1984) 245-289.
 35. Höfte, 'Control and resistance'; idem, 'Female indentured labor'; Pieter C. Emmer, 'The position of Indian Women in Suriname: A rejoinder', *Boletín de Estudios Latinoamericanos y del Caribe* 43 (1987) 115-121 (en Höftes dupliek, 121-123).
 36. Scholtens, *Arbeidersbeweging*. Oostindie, 'Kondreman'.
 37. Van Lier, *Samenleving*, 8,10 en 12.
 38. Hira, *Van Priary*, vii en 5.
 39. Goslinga, *The Dutch*; Van der Meiden, *Betwist bestuur*.
 40. Fernandes Mendes, *Onafhankelijkheid*; ver gevorderd is het proefschrift van Peter Meel, 'Tussen statuut en onafhankelijkheid'.
 41. Richard Price, *First-time*; Thoden van Velzen en Van Wetering, *Great Father*.
 42. Zie echter: de eerste hoofdstukken van Albert Helman, *De foltering van Eldorado. Een ecologische geschiedenis van de vijf Guyana's* ('s-Gravenhage 1983); Neil L. Whitehead, *Lords of the Tiger Spirit. A history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana* (Dordrecht en Providence 1988); en de daar genoemde literatuur.
 43. Mede door de benarde economische situatie in Suriname verloopt de collectievorming van bibliotheken er zeer moeizaam. De achterstand ten opzichte van Nederland is onvergelijkbaar groot. Voor de periode tot het tweede kwart van de negentiende eeuw berusten bijna alle archivalia in Nederlandse bewaarplaatsen. Voor de recentere periode zijn de bronnen in beide landen gearchieveerd. De situatie van het Surinaamse archiefwezen is echter bijzonder slecht. Onlangs is een Gemengde Commissie voor Surinaamse Archieven ingesteld, die hierin verbetering tracht te brengen. Dit zal echter een karwei van zeer lange adem zijn.